

VILNIAUS MIESTO KATALIKŲ PARAPIJŲ TINKLAS XVIII A. PABAIGOJE – XX A. PRADŽIOJE

ALGIMANTAS KATILIUS

Įvadas. Svarbiausia Katalikų Bažnyčios organizacinė struktūra yra parapija. Per parapiją, kaip tam tikrą tikinčiųjų bendruomenę, organizuojamas žmonių religinis gyvenimas ir teikiami sakramentai. Parapijoje žmogus gauna krikšto, santuokos sakramentus. Mirusysis laidojamas parapijos kapuose. Vilniaus parapijų tinklas XIX a. daugiau keitėsi amžiaus pirmoje pusėje, kai vienos parapijos buvo naikinamos ar prijungiamos prie kitų parapijų. Taip pat buvo kuriamos ir naujos parapijos. Nuo XIX a. vidurio iki XX a. pradžios Vilniaus mieste veikė nepakitęs parapijų tinklas.

Istorinėje literatūroje Vilniaus parapijų tinklas XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje mažai tyrinėtas. Tik Vytautas Jogėla pateikė duomenų apie Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo arba Lukiškių parapiją¹. Duomenų apie Vilniaus parapijas ir kitas bažnyčias pateikiama bendresnio pobūdžio Jano Kurczewskio², Romualdo Firkovičiaus³, Vlado Drėmos⁴ darbuose.

Šiame straipsnyje tiriama Vilniaus miesto parapijų tinklo kaita XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Tirdami Vilniaus parapijų tinklą pabandydysime

¹ Vytautas Jogėla, „Parapija“, in: Vytautas Jogėla, Elmantas Meilus, Virgilijus Pugačiauskas, *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV a. – XX a. pradžia)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2008, p. 156–160.

² Jan Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie: Od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i spolecznych*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912.

³ Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos*, t. 1–4, Vilnius, 1989–1992, in: *Lietuvos istorijos instituto Bibliotekos rankraštynas*, (toliau – LIIBR), f. 67–11. Tai Paminklų konservavimo institute atlikti Vilniaus bažnyčių istoriniai tyrimai. Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne saugoma mašinosraščio elektroninė versija.

⁴ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997; Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios: Iš Vlado Drėmos archyvo*, sudarytojai Audronė Lėverienė, Arturas Mickevičius, Rita Mosiejienė, Vilnius: Versus aureus, 2007.

į objektą pažvelgti ne tik kaip į administracinio vieneto pasikeitimus, kuriuos lėmė vyskupijos hierarchų sprendimai, bet ir kaip į tam tikrą civilinės valdžios vykdytą politiką.

Dvasinės vyresnybės įsteigtos ir panaikintos parapijos. Pagal Stanisławo Litako pateiktus duomenis, XVIII a. antroje pusėje Vilniaus mieste buvo keturios parapijos: Šv. Jonų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. apaštalų Petro ir Povilo ir Šv. apaštalo Baltramiejaus⁵. Vilniaus dekanatui už Vilniaus miesto ribų priklausė 15 parapijų, tarp kurių buvo Verkių-Kalvarijų Šv. Kryžiaus Atradimo parapija. Pagal Litaką, Vilniaus mieste buvo šios filijos: Šv. Juozapo ir Nikodemo, Šv. Marijos Magdalenos, Šv. Mikalojaus, Aušros Vartų, Šv. Stepono ir Švč. Trejybės⁶.

Vilniaus mieste nuo XVIII a. pabaigos iki XX a. pradžios iš viso veikė 14 parapijų (žr. priedą). Žvelgiant į parapijų tinklą Vilniaus mieste, galima pastebėti tam tikrą dinamiką – vienos parapijos naujai kuriamos, kitos panaikinamos. Parapijų tinklo dinamika priklausė nuo dviejų faktorių: 1) vyskupijos hierarchijos vykdyti bažnytinių administracinių vienetų pakeitimai, 2) civilinės valdžios vykdyta politika. Remdamiesi šiais dviem faktoriais toliau aptarsime Vilniaus parapijų tinklo raidą.

Dvasinė vyresnybė XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje kūrė naujas ir uždarinėjo senesnes parapijas. 1791 m. buvo įkurta Šv. Rapolo parapija. 1799 m. Šv. Rapolo bažnyčios vienuoliai pijorai vienuolyną pardavė valdžiai, kur buvo įkurtos kareivinės. Nuo 1799 m. bažnyčia neveikė. 1812 m. karo metu bažnyčia buvo paversta sandėliu, vėliau buvo tuščia. 1824 m. bažnyčia suremontuota ir pašventinta. Parapija iki 1824 m. buvo prijungta prie Šv. apaštalų Jokūbo ir Pilypo parapijos⁷. 1832 m. Šv. Rapolo bažnyčioje buvo sudėti „iždo daiktai“. Šv. Mišios buvo perkeltos į uždaryto basųjų karmelitų vienuolyno už Neries Šv. Teresės bažnyčią ir šioje bažnyčioje numatyta palikti pamaldas tol, kol bus atlaisvinta Šv. Rapolo bažnyčia. Vilniaus vyskupijos administratorius Andrius Benediktas Klungevičius prašė kuo greičiau atlaisvinti Šv. Rapolo bažnyčią ir uždaryto basųjų karmelitų vienuolyno bažnyčią atiduoti išdinės žiniai, į kurią galima būtų perkelti

⁵ Stanisław Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin: Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2006, p. 313.

⁶ *Ibid.*, p. 313.

⁷ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 173.

minėtus daiktus iš Šv. Rapolo bažnyčios⁸. 1832 m. Šv. Rapolo bažnyčia atlaisvinta ir parapija veikė be pertrūkių.

1799 m. buvusi Šv. Kazimiero jėzuitų bažnyčia buvo paversta parapine⁹. Uždarius jėzuitų ordiną, 1779 m. Šv. Kazimiero bažnyčia perduota atgailos kanauninkams. 1814 m. Šv. Kazimiero bažnyčią perėmė vienuoliai misionieriai, kurie ir tvarkė parapiją.

Šv. Juozapo ir Nikodemo bažnyčia, stovėjusi priemiestyje už Aušros Vartų, buvo špitolinė bažnyčia. Kurczewskis ir Firkovičius nurodo, kad tai buvo parapinė bažnyčia, o Litakas – filija. Pagal Firkovičių, Šv. Juozapo ir Nikodemo parapija panaikinta 1800 m., ją perkėlus į misionierių bažnyčią¹⁰. Kurczewskis nurodo, kad ji sunyko XVIII a. pabaigoje¹¹. 1800 m. misionierių Viešpaties Jėzaus Dangun Žengimo bažnyčia buvo paversta parapine. Prie šios parapijos prijungta Šv. Juozapo ir Nikodemo parapija (filija).

1810 m. buvo įsteigta senosios observancijos karmelitų vienuolyno Visų Šventųjų bažnyčios parapija.

1814 m. spalio 29 d. vyskupas Jeronimas Stroinovskis įkūrė bernardinų parapiją¹².

1818 m. vizitacijos akte nurodyta, kad yra buvusi Šv. Stepono parapija¹³, kuri 1821 m. prijungta prie Visų Šventųjų parapijos¹⁴.

1799 m. Atgailos kanauninkų vienuolyno Šv. apaštalo Baltramiejaus Užupio parapija buvo priskirta Šv. Kazimiero parapijai, o 1814 m. laikinai priskirta Bernardinų parapijai, kol atgailos kanauninkai pastatys bažnyčią¹⁵. 1824 m. bernardinams laikinai pavesta Šv. Baltramiejaus Užupio parapija

⁸ Vilniaus vyskupijos valdytojo vysk. Andriaus Benedikto Klungevičiaus raštas Nr. 2126 Vilniaus kariniam gubernatoriui, einančiam Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas Nikolajui Dolgorukovui, 1832-09-05, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, (toliau – LVIA), f. 378, ap. bs 1832, b. 2723, l. 189.

⁹ *Lietuvos vienuolynai: Vadovas*, sudarė Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 346.

¹⁰ Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste*, t. 1, Vilnius, 1989, p. 29.

¹¹ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 170.

¹² Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste*, t. 4, Vilnius, 1992, p. 93.

¹³ Šv. Stepono parapijos vizitacijos aktas, 1818 m., in: *Rusijos valstybinis istorijos archyvas*, (toliau – RVIA), f. 822, ap. 12, b. 2946; mikrofilmas: LIIBR, f. 50–P62, l. 123.

¹⁴ Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste*, t. 3, Vilnius, 1991, p. 23.

¹⁵ Vilniaus atgailos kanauninkų vizitacijos aktas, 1818 m., in: RVIA, f. 822, ap. 12, b. 2947; mikrofilmas: LIIBR, f. 50–P65, l. 99–99v.

vėl gražinta atgailos kanauninkams, nes tais metais atstatyta Šv. Baltramiejaus bažnyčia ir atkurta parapija¹⁶. Po atgailos kanauninkų vienuolyno uždarymo ir paskutinio vienuolio mirties, Šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčia buvo pavesta administruoti bernardinų vienuoliams ir tapo bernardinų bažnyčios filija. Po bernardinų vienuolyno uždarymo 1864 m., Šv. Baltramiejaus filija buvo panaikinta, bažnyčia uždaryta, bet šv. Mišias buvo leista laikyti ateinantiesiems kunigams. Nuo 1883 m. bažnyčioje vėl reguliariai vyko pamaldos¹⁷.

1832 m. prieš vienuolynų uždarymą Vilniuje buvo trys ne vienuolynų bažnyčios: katedra, Šv. Jonų ir Šv. Jurgio (seminarijos). Vyrų vienuolynų bažnyčios buvo šios: misionierių, Šv. Kazimiero misionierių, senosios observancijos karmelitų, Aušros Vartų basųjų karmelitų, basųjų karmelitų už Neries, bernardinų, Šv. Dvasios dominikonų, Lukiškių dominikonų, pranciškonų (konventualų), Laterano kanauninkų, atgailos kanauninkų, pijorų, Antakalnio trinitorių, augustinų eremitų, bonifratrų. Moterų vienuolynų bažnyčios buvo: vizitiečių, Šv. Mykolo bernardinų, benediktinių, Savičiaus gatvės gailingųjų seserų (koplyčia), basųjų karmeličių, marijavičių¹⁸. Mykolas Balinskis nurodė, kad 1832 m. iš viso buvo 25 bažnyčios. Be jau minėtų dar buvo Šv. Onos ir Šv. Mikalojaus¹⁹.

Civilinės valdžios įtaka Vilniaus parapijų tinklo raidai pirmiausia pasireiškė per vienuolynų uždarinėjimą²⁰. Uždarant vienuolynus, vienos parapijos buvo panaikinamos, kitos naujai įkuriamos arba paliktos toliau veikti prie vienuolynų buvusios parapijos. Buvo projektų uždaryti jau po vienuolynų uždarymo veikiančias parapijas. Taigi civilinės valdžios politika buvo nevienalytė.

Po vienuolynų uždarymų panaikintos ir įsteigtos parapijos. 1832 m. liepos 19 d. caras Nikolajus I išleido įsaką apie vienuolynų uždarymą. Pagal

¹⁶ Rūta Janonienė, „Iš Bernardinų parapijos istorijos“, in: www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-10-23-ruta-janoniene-is-bernardinu-parapijos-istorijos-i/123403, (2014-10-24).

¹⁷ *Lietuvos vienuolynai*, p. 261–262.

¹⁸ Vilniaus vyskupijos Romos katalikų bažnyčių sąrašas, 1832-08-15, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1832, b. 2723, l. 400–400v.

¹⁹ Michał Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1835, p. 56–57.

²⁰ Plačiau apie vienuolynų uždarymą žr. Algimantas Katilius, „Vilniaus miesto vienuolynai ir Rusijos imperijos vykdoma politika XVIII a. pabaigoje – XIX a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2014, t. 38, p. 49–91.

ši įsaką buvo uždarytas Vilniaus Šv. Kazimiero misionierių vienuolynas ir panaikinta parapija. Šv. Kazimiero bažnyčia su jai priklausančiais visais pastatais perėjo išdo žinion, tikintieji padalyti kitoms Vilniaus parapijoms, bažnytiniai reikmenys vysk. Klungevičiaus nurodymu pernešti į kitas bažnyčias. Šv. Kazimiero bažnyčia ir uždaryto basųjų karmelitų vienuolyno už Neries Šv. Teresės bažnyčia numatytos pertvarkyti į stačiatikių cerkves. Valdininkai teigė, kad Šv. Kazimiero bažnyčios pertvarkymas į cerkvę nepareikalaus didelių išlaidų²¹. Šv. Kazimiero bažnyčia buvo paversta Šv. Nikolajaus soboru.

Kitas žymesnis Vilniaus vienuolynų uždarymas vyko 1844 m., kai buvo uždaryti 5 Vilniaus vienuolynai. Iš tais metais uždarytų vienuolynų buvo panaikinta viena – misionierių – parapija. Misionierių Viešpaties Jėzaus Dangun Žengimo bažnyčią buvo numatyta nugriauti, tačiau taip nebuvo padaryta. Parapija prijungta prie Aušros Vartų parapijos. Buvę misionierių bažnyčios parapijiečiai 1858 m. balandžio 17 d. padavė prašymą imperatoriui, kad bažnyčia būtų atidaryta ir atkurta parapija²². Prašymą padavė Mogiliavo arkivyskupui metropolitui Vaclovui Žilinskiui²³ ir Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui²⁴. Katalikams bažnyčia buvo gražinta, bet parapija neatkurta. Bažnyčios remontas vykdytas už savanoriškas aukas²⁵. 1863 m. gegužės 9 d. paskutinis misionierius 40 valandų pamaldomis atvėrė Išganytojo kalvos misionierių bažnyčią tikintiesiems²⁶.

Po 1844 m. vienuolynų uždarymo buvo įkurtos dvi naujos parapijos. Tai po basųjų karmelitų vienuolyno uždarymo įkurta Aušros Vartų parapija, priskirta trečiai klasei, su Šv. Teresės bažnyčia²⁷, ir po Šv. Dvasios dominikonų vienuolyno uždarymo įkurta Šv. Dvasios parapija, priskirta antrai klasei, su Šv. Dvasios bažnyčia²⁸.

²¹ Einančio Vilniaus civilinio gubernatoriaus pareigas raštas Nr. 210033 vidaus reikalų ministrui, 1832-10-19, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1832, b. 2723, l. 410–411v.

²² Vilniaus miestiečių raštas Vilniaus vyskupui, 1860-03-20, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, l. 360; prašymo imperatoriui kopija: *Ibid.*, l. 365.

²³ Vilniaus miestiečių prašymas Mogiliavo arkivyskupui metropolitui, 1858-04-17, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, l. 363–364.

²⁴ Vilniaus miestiečių prašymas Vilniaus vyskupui, 1860-03-20, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, l. 361–362.

²⁵ Vilniaus karinio gubernatoriaus valdybos raštas Nr. 2269 Vilniaus vyskupui, 1860-04-07, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, l. 64–64v.

²⁶ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 173.

²⁷ Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste*, t. 3, p. 49.

²⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 168.

Po 1844 m. vienuolynų uždarymo dvi parapijos išlaikė savo statusą. Tai Lukiškių dominikonų vienuolyno Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo parapija ir pijorų vienuolyno Šv. Rapolo parapija.

Po vėlesnių vienuolynų uždarymų dvi parapijos taip pat išlaikė savo buvusį statusą. Tai Laterano kanauninkų vienuolyno, uždaryto 1864 m., Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapija ir Visų Šventųjų senosios observancijos karmelitų vienuolyno parapija. Su Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapija yra susijęs įdomus faktas, kad 1868 m. cariniai valdininkai sumanė uždaryti Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią ir panaikinti parapiją, prijungiant ją prie katedros. Šį faktą galima vertinti Rusijos imperijos valdžios vykdytos politikos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu po numalšinto 1863–1864 m. sukilimo ar net vertinti tuos siekius antilenkiškos politikos kontekste. Vienas iš motyvų uždaryti bažnyčią buvo tas, kad joje vykdytos piniginės rinkliavos, siekiant palaikyti „lenkišką propagandą“. Iš kitos pusės, Šv. Petro ir Povilo bažnyčia stovėjo miesto pakraštyje, atskiroje vietoje, ir dėl to buvo sunku tinkamai stebėti šios bažnyčios kunigus. Pagal daugkartinius policijos pranešimus, šioje bažnyčioje rinkdavosi didelės minios žmonių, ypač penktadieniais po Mišių, vadinamaisiais gegužiniais penktadieniais ir rytines pamaldas po Mišių. Vyskupijos valdytojo tvirtinimu, Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapijos prijungimas prie katedros nebūtų buvęs apsunkinimas tikintiesiems, be to, ši priemonė suteiktų galimybę tinkamai išlaikyti svarbiausią miesto šventovę²⁹. Buvo numatyta Šv. Petro ir Povilo bažnyčią pertvarkyti į cerkvę, nes vienuolyno pertvarkymo į kareivines ir bažnyčios į cerkvę sąmatą ir brėžinius pateikęs architektas teigė, kad Vilniaus miesto dalis, vadinama Antakalniu, neturi stačiatikių cerkvės, išskyrus nedidelę prie karinės ligoninės. Buvusio vienuolyno patalpose įrengus kareivines ir nesant Antakalnyje cerkvės, tiesiog būtina Šv. Petro ir Povilo bažnyčią pertvarkyti į stačiatikių cerkvę. Architekto nuomone, bažnyčios architektūra tinkama perdaryti į cerkvę³⁰.

Po Vilniaus senosios observancijos karmelitų vienuolyno uždarymo 1886 m. prie buvusios vienuolyno Visų Šventųjų bažnyčios buvo palikti trys kunigai: du karmelitai ir diecezinis kunigas. Kun. Albertas Rubša tapo parapijos klebonu, buvęs vienuolyno vyresnysis kun. Saturinas Budginas tapo parapijos vikaru, o diecezinis kunigas Kuncevičius paliktas pagal vidaus reikalų viceministro leidimą gyventi Vilniuje prie Visų Šventųjų bažnyčios

²⁹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 7063 Vilniaus generalgubernatoriui, 1868-10-20, in: *LVI A*, f. 378, ap. bs 1864, b. 1395, l. 28–28v.

³⁰ Architekto Levickio pažyma, b. d., in: *Ibid.*, l. 36.

klebono globoje³¹. Vilniaus vyskupijos valdytojas pasiūlė, kad po karmelitų vienuolyno uždarymo, kurio išlaikymui buvo skiriama 2200 rub. metams, nuo 1886 m. kovo 1 d. tokią pat sumą skirtų Visų Šventųjų parapijos bažnyčiai. Šią parapiją, turinčią iki 10 000 tikinčiųjų, priskirtų pirmai klasei. Be to, prašė bažnyčiai paskirti žemės iš buvusio karmelitų vienuolyno turto³². 1887 m. liepos 30 d. imperatoriaus leidimu Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia buvo priskirta parapijoms su 600 rub. išlaikymu metams. Taigi buvo priskirta pirmai klasei. Buvusio vienuolyno patalpas numatyta atiduoti Vilniaus vaikų prieglaudų globėjui, dalį patalpų atskiriant bažnyčios klebonijai³³. Visų Šventųjų parapijos klebonas prašė vidaus reikalų ministrą, kad būtų padidinta vienuolyno dalis, skirta klebonijai. Tačiau vidaus reikalų ministras tokio prašymo nepatenkino³⁴.

Iš pateiktos medžiagos matyti, kad per visą XIX a. parapijomis išliko Šv. Jonų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios.

Parapijų tinklas. XIX a. viduryje buvo patvirtintas Vilniaus miesto parapijų tinklas³⁵. Iš viso buvo aštuonios parapijos: Šv. Jonų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. apaštalų Petro ir Povilo, Šv. Rapolo, Visų Šventųjų, Aušros Vartų, Šv. Teresės, Šv. Dvasios, bernardinų. XIX a. antroje pusėje elenchuose prie parapijų bažnyčių buvo priskirta ir Šv. Onos bažnyčia, aptarnavusi katalikus vokiečius (vokiečių katalikų kongregacijos). Toks parapijų skaičius išliko iki pat XX a. pradžios. Kai kurių parapijų teritorijos buvo ne tik miesto ribose, bet ir užmiestyje. Užmiestyje parapijiečių turėjo šios parapijos: Aušros Vartų, bernardinų, Šv. apaštalų Petro ir Povilo, Šv. Rapolo, Visų Šventųjų. Šis reiškinys nebuvo kuo nors ypatingas ar tik Vilniaus miestui būdingas reiškinys.

Be parapijų bažnyčių Vilniuje veikė ir kitos bažnyčios. 1912 m. veikė šios neparapiinės bažnyčios: katedra, Šv. Kotrynos (benediktinių vienuoly-

³¹ Vilniaus vyskupijos vienuolynų vizitatoriaus pranešimas Nr. 16 Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1886-05-08, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2459, l. 47.

³² Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 1749 Vilniaus generalgubernatoriui, 1886-08-03, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1885, b. 1298, l. 95.

³³ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 1398 Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1887-08-14, in: *Ibid.*, l. 77.

³⁴ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Nr. 1728 Vilniaus generalgubernatoriui, 1889-04-06, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1885, b. 1298, l. 160.

³⁵ Žr. *Executorium decretum de limitibus dioecesis Vilnensis*, Latum ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino Metropolitano Ignatio Hołowiński, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1854, p. 2–3. Čia nurodomos parapijų ribos.

no), Šv. Jurgio (kunigų seminarijos), Šv. Kryžiaus (bonifratrų), Viešpaties Jėzaus Dangun Žengimo (Išganytojo kalvos), Šv. Stepono, Šv. apaštalo Baltramiejaus, Šv. Mikalojaus, Šv. Juozapo koplyčia Labdarybės namuose³⁶. 1914 m. be šių neparapinių bažnyčių yra minima ir Šv. Mykolo bažnyčia.

Naujos parapijos įsteigimas. Didėjant Vilniaus miesto gyventojų skaičiui, ypač jo pakraščiuose, mieste veikusios bažnyčios nebepajėgė aprūpinti tikinčiųjų dvasinių reikalų. Iškilio poreikis statyti naujas bažnyčias ir kurti naujas parapijas. Kaip tik vieną tokią parapiją buvo projektuojama įkurti Vilniaus priemiestyje. Inicatyva kurti parapiją kilo iš tikinčiųjų pusės.

XX a. pradžioje iškilio sumanymas statyti naują Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią ir steigti parapiją. Prašymus Vilniaus gubernatoriui ir Vilniaus vyskupui Eduardui fon Ropui statyti naują bažnyčią padavė Vilniaus Visų Šventųjų parapijos tikintieji, gyvenantys Vilniaus priemiesčiuose Naujamiestyje, Pohuliankoje, Naujininkuose, Vingyje. Vienas iš motyvų buvo tas, kad Visų Šventųjų parapijoje gyveno didelis skaičius tikinčiųjų. 1908 m. elencho duomenimis Visų Šventųjų parapijoje buvo 27 131 tikintysis³⁷. Dėl šios priežasties susidarė sunkumų patenkinti tikinčiųjų dvasinius poreikius, nes Visų Šventųjų bažnyčia galėjo sutalpinti tik 2500 maldininkų. Taip didelė dalis tikinčiųjų, ypač senelių, moterų, vaikų, neturėjo galimybės dalyvauti šv. Mišiose ir išklausti Dievo žodį. Kitos Vilniaus bažnyčios sekmadeniais ir švenčių dienomis taip pat buvo perpildytos tikinčiųjų ir į jas papulti minėtų priemiesčių gyventojai negalėjo. Tikinčiųjų prašymuose pateiktas ir toks argumentas, kad minėtuose priemiesčiuose gyveno daugiausia darbo žmonės, kurie buvo mažai mokyti arba visai bemoksliai ir neturėjo galimybės, kaip to reikalauja Romos katalikų tikėjimas, nors sekmadeniais ar švenčių dienomis dalyvauti pamaldose. Todėl Naujamiesčio, Pohuliankos, Naujininkų ir Vingio gyventojai nutarė atsiskirti nuo Visų Šventųjų parapijos ir savo lėšomis bei kitomis aukomis statyti naują parapiją Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią Naujamiestyje dovanotame žemės sklype³⁸.

³⁶ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi. In Annum Domini MCMXII*, Vilnae: Typis „Znicz“, p. 69–70.

³⁷ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi In Annum Domini MCMIX*, Vilnae: Typis Josephi Zavadzki, 1908, p. 182.

³⁸ Vilniaus Visų Šventųjų parapijos parapijiečių prašymai, [1906], in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6506, l. 2–3. Prašymas Vilniaus vyskupui datuotas 1906 m. birželio 29 d., kurį pasirašė apie 900 parapijiečių; žr. Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *Antanas Vivulskis (1877–1919): tradicijų ir modernumo dermė*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 98.

Vilniaus vyskupas fon Ropas pasiūlė Vilniaus Visų Šventųjų parapijos klebonui kartu su Šv. Jokūbo ir Šv. Rapolo parapijų klebonais, pasikvietus kaimyninių parapijų klebonus, sudaryti smulkų visų gyvenamų vietų, norinčių priklausyti Švč. Jėzaus Širdies parapijai, sąrašą, kuriame būtų nurodyta, kokioms parapijoms dabar priklauso, koks nuotolis varstais nuo savų parapijų ir kiek varstų bus nuo būsimos naujos bažnyčios³⁹. Pagal Visų Šventųjų parapijos klebono pateiktus duomenis, iš šios parapijos Švč. Jėzaus Širdies parapijai turėjo būti priskirtas 7791 asmuo⁴⁰.

Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios projektą vysk. fon Ropas užsakė architektui Antanui Vivulskiui. 1907 m. vasarą bažnyčios projektas buvo pateiktas tvirtinti Vilniaus gubernijos valdybos statybos skyriui. Techninę projekto priežiūrą apsiėmė tvarkyti inžinierius Augustas Kleinas⁴¹. Sklypą bažnyčiai statyti buvo pažadėjusios dovanoti Lučinskių, Bazilevičių ir Šablovskių šeimos. Sklypas buvo prie tuometinių Paribio ir Miško gatvių sankryžos (dabar netoli Savanorių pr. ir Konarskio g.). Tačiau dovanojimo aktas nebuvo įformintas. 1910 m. mirus Šablovskiui, jo nepilnamečiai įpėdiniai negalėjo įteisinti dovanojimo. Tada nutarta pirkti sklypą iš Juozapo Montvilos Tambovo ir Archangelsko gatvių kampe (dabar prie Vivulskio ir Vytenio gatvių). Sklypo pirkimas užsitęsė, nes valdžia šioje vietoje buvo numačiusi statyti cerkvę. Vivulskiui dėl sklypo įsigijimo net teko vykti į Maskvą. Pagaliau 1912 m. lapkričio mėn. sklypas buvo nupirktas⁴². Statybos darbai pradėti 1913 m., kertinių akmenį Vilniaus vyskupijos administratorius prelatas Kazimieras Mikalojus Michalkevičius pašventino 1913 m. rugsėjo 22 d. Tačiau bažnyčia iki Pirmojo pasaulinio karo nebuvo baigta statyti.

Šv. Mykolo bažnyčios atidarymas. Aptariant Vilniaus parapijų tinklą, galima paminėti vieną faktą apie buvusios bernardinų vienuolyno Šv. Mykolo bažnyčios atidarymą. Ši bažnyčia buvo įsikūrusi bernardinų parapijos teritorijoje ir po atidarymo tapo bernardinų parapijos filijine bažnyčia. Ši aplinkybė papildo bernardinų parapijos istoriją.

Šv. Mykolo bažnyčios atidarymu rūpinosi kunigaikščiai Sapiegos, motyvuodami tuo, kad šioje bažnyčioje palaidoti jų protėviai. 1899 m. ku-

³⁹ Vilniaus vyskupo Eduardo fon Ropo raštas Nr. 3826 Vilniaus Visų Šventųjų parapijos klebonui, 1906-08-23, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6506, l. 6.

⁴⁰ Sąrašas Visų Šventųjų parapijos vietų, turinčių įeiti į Jėzaus Širdies parapiją, 1906-08-diena nenurodyta, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6506, l. 7.

⁴¹ Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *op. cit.*, p. 98.

⁴² *Ibid.*

nigaikštis Jonas Povilas Sapiega kreipėsi į imperatoriaus kanceliariją su prašymu, kad Šv. Mykolo bažnyčia būtų perduota Sapiegoms. Prašytojas apsiėmė savo lėšomis padengti bažnyčios ir kunigo išlaikymo išlaidas. Tačiau Vilniaus generalgubernatoriaus atsakymas buvo neigiamas, nes, anot jo, Vilniuje veikia gausybė katalikų bažnyčių ir nėra reikalo atidaryti naują šventovę⁴³. Taip pat Vilniaus generalgubernatorius nesutiko ir su tuo, kad bažnyčią Sapiega už savo lėšas suremontuotų vien tik dėl to, kad šis pastatas būtų išsaugotas⁴⁴. Praėjus keletui metų, 1903 m. buvo duotas imperatoriaus leidimas kunigaikštieni Severinai Sapiegienei suremontuoti Šv. Mykolo bažnyčią kaip Sapiegų giminės kapavietę. Bažnyčia buvo restauruojama⁴⁵. 1910 m. kunigaikštienė Sapiegenė paprašė Šv. Mykolo bažnyčioje leisti laikyti pamaldas⁴⁶. Departamentas paprašė vyskupijos valdytoją pateikti savo nuomonę šiuo klausimu ir kuriai kategorijai priskirti bažnyčią ir kuriai parapijai, jei tai būtų filija. Vilniaus vyskupijos valdytojas pritarė pasiūlymui leisti pamaldas Šv. Mykolo bažnyčioje, o bažnyčią padaryti filija. Bažnyčioje buvo būtinas nuolatinis dvasininkas ir reikalingas jo materialinis aprūpinimas. Susirūpinta dalies buvusio vienuolyno pasta- to perdavimu bažnyčiai, kur apsigyventų bažnyčiai paskirtas dvasininkas ir bažnyčios tarnai. Šiai bažnyčiai paskirtą dvasininką numatyta išlaikyti iš Sapiegenės lėšų⁴⁷. Vėliau nurodoma, kad dvasininko išlaikymą prisiėmė kunigaikštis Eustachijus Sapiega⁴⁸. 1911 m. spalio 4 d. imperatorius leido Šv. Mykolo bažnyčioje laikyti šv. Mišias. Kunigo išlaikymą ir jo bei bažnyčios tarnų gyvenamųjų patalpų įrengimą liepė padengti iš Eustachijaus ir Severinos Sapiegų lėšų. Šv. Mykolo bažnyčia buvo priskirta bernardinų parapijai kaip filija⁴⁹. 1888 m. uždarius Šv. Mykolo bažnyčią, bažnytinis inventorius buvo išdalintas po įvairias Vilniaus vyskupijos parapijas. Dalis turto

⁴³ Rusijos imperatoriaus kanceliarijos raštas Nr. 36341 Vilniaus generalgubernatoriui, 1900-08-08, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1882, b. 258, l. 200.

⁴⁴ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 5301 Rusijos imperatoriaus kanceliarijos viršininkui, 1900-09-11, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1882, b. 258, l. 202.

⁴⁵ Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios*, p. 610–611.

⁴⁶ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Nr. 11296 Vilniaus vyskupijos administratoriui, 1910-12-14, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 1.

⁴⁷ Vilniaus vyskupijos administratoriaus raštas Nr. 9405 Kitatikių dvasinių reikalų departamentui, 1910-12-21, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 2.

⁴⁸ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 13475 Vilniaus vyskupijos administratoriui, 1911-06-16, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 3.

⁴⁹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 25494 Vilniaus vyskupijos administratoriui, 1911-10-17, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1. 6649, l. 5.

po uždarymo pateko į Vilniaus bernardinų bažnyčią ir šioje bažnyčioje išlikusius daiktus klebonas pažadėjo sugrąžinti atidaromai Šv. Mykolo bažnyčiai⁵⁰. Bernardinų parapijos klebonas žodį išlaikė ir 1912 m. Šv. Mykolo bažnyčiai gražino daiktus, tarp jų stebuklingą Dievo Motinos paveikslą⁵¹. Vilniaus vyskupijos administratorius ragino ir kitų parapijų klebonus (pavyzdžiui, Daugėlišio parapijos) gražinti Šv. Mykolo bažnyčiai priklausančius liturginius reikmenis⁵². Viešos pamaldos Šv. Mykolo bažnyčioje buvo atnaujintos 1912 m.⁵³

Parapijų ribos. Šio straipsnio tikslas nėra aptarti atskirų parapijų ribas, tačiau verta pateikti kelis pavyzdžius. Aštuonių parapijų ribas aprašė Balinskis⁵⁴. Apie Šv. Jokūbo arba Lukiškių parapijos teritorijos kitimą duomenų pateikė Jogėla⁵⁵.

Smulkūs bernardinų ir misionierių parapijų ribų aprašymai pateikiami 1830 m. vizitacijose⁵⁶.

1844 m. Šv. Jonų parapija užėmė vieną kvadratinį varstą ir ribojosi su bernardinų, Aušros Vartų, Visų Šventųjų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. Dvasios ir Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapijomis⁵⁷.

1844 m. Šv. Rapolo parapija užmiestyje ribojosi su Verkių ir Sudervės parapijomis⁵⁸.

1844 m. Šv. Dvasios parapija ribojosi su Šv. Jonų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo ir Šv. Rapolo parapijomis⁵⁹.

⁵⁰ Vilniaus bernardinų parapijos klebono pranešimas Nr. 1035 Vilniaus vyskupijos administratoriui, 1911-11-22, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 6–7. Šiame pranešime nurodomos bažnyčios, į kurias pateko uždarytos Šv. Mykolo bažnyčios inventorius.

⁵¹ Vladas Drėma, *op. cit.*, p. 610.

⁵² Vilniaus vyskupijos administratoriaus raštas Nr. 1568 Švenčionių dekanato dekanui, 1912-03-31, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 18.

⁵³ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 169.

⁵⁴ Michał Baliński, *op. cit.*, p. 54–56.

⁵⁵ Vytautas Jogėla, *op. cit.*, p. 156–157.

⁵⁶ Vilniaus bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1830 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2981; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P11, l. 178v–179; Vilniaus misionierių vienuolyno vizitacijos aktas, 1830 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2984; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P16, l. 77.

⁵⁷ Šv. Jonų parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2985; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P17, l. 55.

⁵⁸ Šv. Rapolo parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2985; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P17, l. 65.

⁵⁹ Šv. Dvasios parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2985; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P17, l. 74.

1844 m. Aušros Vartų parapija ribojosi su Šv. Dvasios, Šv. Jonų ir Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo parapijomis⁶⁰.

1844 m. Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapija ribojosi su Šv. Jonų, Šv. Dvasios, Šv. Rapolo, Verkių (Kalvarijų), Nemenčinės, Lavoriškių, Rudaminos ir bernardinų parapijomis⁶¹.

1851 m. Aušros Vartų parapija Vilniuje ribojosi su Šv. Jonų, Šv. Dvasios parapijomis, o užmiestyje su Rukainių ir Rudaminos parapijomis⁶².

1851 m. vizitacijos akte nurodyta, kad Šv. Jonų parapijos teritorija užėmė vieną kvadratinį varstą ir ribojosi su Bernardinų, Aušros Vartų, Visų Šventųjų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. Dvasios parapijomis⁶³.

Išvados. 1) XVIII a. antroje pusėje Vilniuje buvo keturios parapijos. XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pirmoje pusėje Vilniuje parapijų tinklas buvo nepastovus. Vienos pradėjo veikti, kitos buvo uždarytos. Per visą aptariamą laikotarpį Vilniuje iš viso buvo keturiolika parapijų. XIX a. viduryje nusistovėjo pastovus Vilniaus parapijų tinklas, kuris išsilaikė iki XX a. pradžios. XIX a. viduryje – XX a. pradžioje iš viso veikė aštuonios teritorinės parapijos. XIX a. antroje pusėje kaip parapinė įvardijama Šv. Onos bažnyčia, kuri buvo skirta katalikams vokiečiams. Penkios parapijos turėjo parapijiečių ir už miesto ribų. XX a. pradžioje buvo duotas leidimas pastatyti naują bažnyčią ir įkurti parapiją, tačiau bažnyčia iki Pirmojo pasaulinio karo nebuvo pastatyta. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą be parapinių bažnyčių veikė aštuonios neparapinės bažnyčios ir viena koplyčia. Prie neparapinių bažnyčių buvo priskirta ir katedra.

2) Parapijų steigimas ir uždarymas vyko dėl dviejų faktorių. Viena vertus, parapijų steigimas ar panaikinimas vyko dėl pačios Bažnyčios vykdytų administracinių vienetų pertvarkos. Antra vertus, pastebimas civilinės valdžios kišimasis į parapijų tinklo formavimą. Tai daugiausia daryta per vienuolynų uždarymą. Buvo uždarytos dvi misionierių vienuolynų parapijos – Šv. Kazimiero bažnyčios ir Viešpaties Jėzaus Dangun Žengimo baž-

⁶⁰ Aušros Vartų parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2985; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P17, l. 77v.

⁶¹ Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3015; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–26, l. 21v.

⁶² Aušros Vartų parapijos vizitacijos aktas, 1851 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3022; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P27, l. 24.

⁶³ Šv. Jonų parapijos vizitacijos aktas, 1851 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3022; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P27, l. 13v.

nyčios. Taip pat uždaryta Šv. Baltramiejaus bažnyčios atgailos kanauninkų parapija. Uždarius vienuolynus buvo įkurtos ir naujos parapijos (Šv. Dvasios, Aušros Vartų). Buvo bandymų veikiančias buvusių vienuolynų parapijas panaikinti (Šv. apaštalų Petro ir Povilo).

PRIEDAS

VILNIAUS PARAPIJOS XVIII A. PABAIGOJE – XX A. PRADŽIOJE

Nr.	Parapijos pavadinimas	Panaikinimo metai
1	Šv. Jonų	-
2	Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo	-
3	Visų Šventųjų	-
4	Bernardinų	-
5	Šv. apaštalų Petro ir Povilo	-
6	Misionierių	1844
7	Šv. Rapolo	-
8	Šv. apaštalo Baltramiejaus	Parapija panaikinta po vienuolyno uždarymo 1835 m.
9	Šv. Kazimiero	1832
10	Šv. Dvasios	-
11	Aušros Vartų	-
12	Šv. Onos	-
13	Šv. Juozapo ir Nikodemo (filija ar parapija)	1800
14	Šv. Stepono	1821

THE NETWORK OF CATHOLIC PARISHES
IN THE CITY OF VILNIUS AT THE END OF THE 19TH
CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Algimantas Katilius

Summary

The discussion of the network of parishes indicates not only the change in church administrative units but can also allow one to decide about the policies carried out by the civilian authorities which were most clearly expressed by the closing of churches or the abolition of the projects (on the example of the Holy Apostles Peter and Paul Church) to close also individual parishes. During the whole period under discussion there were a total of fourteen parishes in the Vilnius city. The abolition of parishes and the creation of new ones occurred only in the first half of 19th century although at the beginning of the 20th century permission was granted to establish a new parish, but one did not succeed in doing this in time. The territory held by the parishes was not stable, it changed, depending on circumstances, although from the middle of the 19th century until the beginning of the 20th century the network of parishes did not change, but with the population settling in new regions of Vilnius the size of the territory held by some of the parishes grew. One should also note the fact that the territory of some of the Vilnius parishes was not only within the borders of the city, but also in the rural territories beyond the borders of the Vilnius city. This of course was not a distinguishing feature of Vilnius. Three churches from the closed churches of the monasteries were again allowed to function.